

UOT 343.985

Fəxrəddin CƏFƏROV

*Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin
Polis Akademiyasının Kriminalistika kafedrasının müəllimi,
polis baş leytenantı
e-mail: fxrdncfrv@gmail.com*

DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.62130/LWBT3852>

“AXTARIŞ VƏ GÖTÜRMƏ” İSTINTAQ HƏRƏKƏTLƏRİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ ZAMANI TEXNİKİ-KRİMİNALİSTİK VASİTƏLƏRDƏN İSTİFADƏ OLUNMASININ MÜASİR ASPEKTLƏRİ

XÜLASƏ

“Axtarış və götürmə” istintaq hərəkəti cinayətlərin araşdırılması və açılmasında mühüm məsələlərdən biri olan sübut probleminin həllidir. Bir çox hallarda məhz bu istintaq hərəkəti vasitəsilə sübutlar aşkar edilir və götürülür. Məhz buna görə də bu istintaq hərəkətləri zamanı əməli və təşkilati hazırlıq işlərində yaranan problemlər cinayət təqibinin düzgün aparılmamasına və iş üzrə sübutların itirilməsinə səbəb ola bilər. Bunun üçün bu istintaq hərəkətinin aparılması ilə bağlı mövcud normativ hüquqi aktlara əməl edilməli, müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq texniki və məhkəmə-tibbi vasitələrdən istifadə edilməklə “Axtarış və götürmə” həyata keçirilməlidir.

***Açar sözlər:** axtarış, götürmə, texniki-kriminalistik vasitə, dron*

Müasir dövrdə elmin və texnikanın inkişafının sürətlənməsi cinayətkarlıqla münasibətdə də özünü göstərir. Cinayətkarlığın inkişaf tendensiyası və cinayətlərin törədilməsində elmi-texniki vasitələrin müasir imkanlarından istifadə olunması cinayətkarlıqla mübarizədə yeni yolların axtarılması və onların tətbiqi üçün tələblərə aparıcı fəaliyyəti labüd edir. Bu istiqamətdə cinayət təqibini həyata keçirərkən “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi zamanı istifadə olunan elmi texniki vasitələr zaman-zaman yenilənməkdədir.

Kriminalistik texnika cinayətlərin açılması və istintaqı məqsədilə cinayət prosesində təbiət və texnika elmlərinin tətbiqi edilməsi əsasında formalaşmışdır. Kimyanın, fizikanın, təbabətin, biologiyanın və digər elm sahələrinin metodları cinayətin izlərinin aşkar edilməsinə və maddi sübutların tədqiqinə uyğunlaşdırılaraq tətbiq edil-

miş, bununla yanaşı, xüsusi kriminalistik metodlar da işlənib hazırlanmışdır [2].

Cinayətlərin törədilmə üsul və vasitələri fasiləsiz olaraq dəyişdiyi kimi, onlara qarşı mübarizə vasitələri də durmadan inkişaf edir. Kriminalistik elmi-texniki üsul və vasitələrin profilaktika məqsədilə tətbiqi yollarının müasirləşdirilməsi və dərinləşdirilməsi kriminalistika elmi qarşısında duran mühüm vasitələrdən biridir.

Kriminalistik ədəbiyyatda axtarışa verilən anlayışlar içərisində Z.Q.Samoşinin verdiyi tərif, fikrimizcə, daha dolğundur. Axtarış dedikdə, cinayətin alət və vasitələrinin, cinayətin törədilməsi nəticəsində ələ keçirilmiş predmetlərin və qiymətli əşyaların, habelə cinayət işi üzrə həqiqətin üzə çıxarılması üçün əhəmiyyəti olan başqa predmetlərin, sənədlərin, eləcə də axtarılan şəxslərin və meyitlərin müəyyən binada, açıq sahədə məcburi qaydada axtarılması başa düşülür [6, s.640].

Yuxarıda qeyd edilmiş anlayışa nəzər salsaq onu görərik ki, “Axtarış və götürmə”nin həyata keçirilməsi zamanı bir sıra fəal hərəkətlər aparılır. Bu fəal hərəkətlərin-axtarış hərəkətlərinin həyata keçirilməsi elə məhz texniki-kriminalistik vasitələrin böyük köməkliyi ilə müəyyən nəticəyə gəlinməsinə gətirib çıxara bilər. Kriminalistika bilavasitə cinayətlərin açılması, araşdırılması, istintaqı və qarşısının alınması üçün xüsusi olaraq hazırlanmış elmi-texniki vasitələr sistemi yaradılmışdır. Texnoloji və ictimai inkişaf meyillərinə nəzər salsaq, elmi ədəbiyyatlarda bu elmi-texniki vasitələr sistemə salınmasına baxmayaraq bu sistemin daxili komponentlərinin daim inkişafda olması, yenilənməsi və yeni-yeni texniki vasitələrin yaranmasını görə bilərik. Elə məhz bu səbəblə bağlı “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsində istifadə olunan elmi-texniki vasitələrin gün keçdikcə zamanla ayaqlaşması və yenilənməsi şərtidir [2].

Texniki-kriminalistik vasitələrin əhəmiyyətindən danışarkən, hər şeydən əvvəl, onların bir çox istintaq hərəkətlərinin səmərəsinin yüksəldilməsində böyük rolunu qeyd etmək lazımdır. Məhz texniki-kriminalistik vasitələrin tətbiqi nəticəsində zəif görünən və görünməyən barmaq izlərini, mikroobyektləri, cinayətin törədilmə vasitələrini, gizli saxlanılan yerlərində saxlanılan oğurlanmış qiymətli predmetləri və cinayət hadisəsinin digər hallarını, şübhə edilən şəxsin təqsirini sübut etmək üçün əhəmiyyət kəsb edən digər maddi sübutları aşkar etmək olur. Texniki-kriminalistik vasitələr istintaq hərəkətləri protokollarından fərqli olaraq istintaq hərəkətinin aparıldığı şəraiti daha dolğun əks etdirməyə imkan verir.

Texniki-kriminalistik vasitələrin tətbiqinin vəzifələri elmi ədəbiyyatlarda aşağıdakı kimi qeyd edilmişdir:

1. müxtəlif maddi izlərin və obyektlərin aşkar edilməsi, qeyd olunması və götürülməsi;
2. cinayət izlərində daşınan informasiyaların toplanılması, təhlili və onlardan istifadə;
3. müxtəlif obyektlərin və maddi sübutların ilkin və ekspert tədqiqatı;
4. müstəntiqlərin, ekspertlərin, kriminalistlərin və hakimlərin işinin təşkili.

Yuxarıda sadalanan vəzifələrin bir çoxu məhz

“Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi zamanı birbaşa və ya bilavasitə texniki-kriminalistik vasitələrin tətbiq olunması ilə həll olunur. Axtarışın keçirilməsi zamanı axtarılan obyektlərin gizlədilmiş (saxlanılmış) yerlərdən tapılması, bu zaman prosesin qeyd edilməsi, tapılan obyektlərin götürülməsi, qablaşdırılması və saxlanması üçün hər bir fəaliyyətə uyğun ayrıca texniki-kriminalistik vasitələrin tətbiqi bu vəzifələrin həllinə yaxından kömək edir.

Ümumiyyətlə, istintaq zamanı texniki vasitələrin tətbiqi bir sıra prinsiplərə-meyarlara uyğun olmalıdır. Kriminalistik ədəbiyyatlarda bunlar aşağıdakı kimi qeyd edilmişdir:

1. Qanunçuluğa və əxlaq qaydalarına uyğunluq. Texniki-kriminalistik vasitələrin tətbiqi o zaman mümkündür ki, bu vətəndaşların qanuni hüquq və mənafelərini pozmasın, etik və əxlaq normalarının tələblərinə cavab versin.

2. İnformasiya mənbələrinin və maddi sübut olan obyektlərin saxlanması. Bu prinsip texniki-kriminalistik vasitələrin tətbiqindən sonra əldə olunmuş informasiya mənbələrinin və maddi sübut olan obyektlərin müvafiq qaydalara uyğun olaraq saxlanılmasını təmin etməkdən ibarətdir.

3. Təhlükəsizlik. Əsas meyarlardan biri olub, bir çox hallarda texniki-kriminalistik vasitələrin tətbiqinin müəyyən təhlükələrlə (yüksək elektrik cərəyanı, radioaktiv şüalanma və s.) müşayiət olunduğunu nəzərə alaraq, texniki-kriminalistik vasitə, üsul və metodların tətbiqi insanların həyat və sağlamlıqları üçün təhlükə yaratmaması ilə izah olunur.

4. Elmilik. Cinayətkarlıqla mübarizədə elmi əsası, etibarlılığı olmayan texniki-kriminalistik vasitələrin tətbiqi yolverilməzdir. Həmçinin istənilən texniki-kriminalistik vasitələr qabaqcadan sınaqdan keçməli və sonra isə istifadəsi tövsiyə olunmalıdır. Bütün növ texniki-kriminalistik vasitələr elmi cəhətdən əsaslandırılmış, etibarlı olmalıdır.

5. Səmərəlilik. Texniki-kriminalistik vasitələrin tətbiqinin səmərəliliyi qarşıda qoyulan məqsəddə nail olmaq üçün daha əlverişli üsulların seçilməsi və məhsuldar olması ilə müəyyən olunur. Bundan savayı onların tətbiqi rentabelliği, yəni istifadə edilən güc və qüvvə əldə olunan nəticələrə mütənasiblik təşkil etməlidir.

6. Texniki-kriminalistik vasitələrin tətbiqinin nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi. Bütün hallarda texniki vasitələrin tətbiq olunması və onun nəticələri istintaq və məhkəmə hərəkətlərinin protokolunda, ekspertin rəyində və digər prosesual sənədlərdə hökmən öz əksini tapmalıdır. Bu tələb kriminalistik texnikanın tətbiqinin qanuni xarakter daşmasından irəli gəlir.

Hüquq-mühafizə orqanlarının cinayətkarlığa qarşı mübarizədə istifadə etdikləri elmi-texniki vasitələri aşağıdakı iki qrupa bölmək olar:

1) Əməliyyat-texniki vasitələr (gəcəgörmə cihazları, digər müşahidə və texniki nəzarət vasitələri və s.)

2) Kriminalistik-texniki vasitələr (müxtəlif materiallar, cihazlar, aparatlar, alətlər və s.) [4, s.13]

Hər iki qrupda müxtəlif obyektlərin axtarılması, qeyd edilməsi, götürülməsi, məlumatların toplanması, tədqiq edilməsi, istifadə edilməsi üçün xüsusi texniki vasitələr mövcuddur.

Bunun nəticəsi olaraq biz qeyd edə bilərik ki, texniki-kriminalistik vasitələrin tətbiq edilməsinin iki forması müəyyən edilmişdir:

1. prosesual forma - Azərbaycan Respublikası CPM-in normalarına əsasən;

2. qeyri-prosesual forma - əməliyyat-axtarış fəaliyyətində texniki-kriminalistik vasitələrdən istifadə edilməsi.

Tətbiq olunan texniki-kriminalistik vasitələrin təsnifatı müxtəlif əsaslara görə aparılır:

1) mənşəyinə görə texniki-kriminalistik vasitələrin növləri;

2) tətbiq edən subyektə görə texniki-kriminalistik vasitələrin növləri;

3) təyinatına görə texniki-kriminalistik vasitələrin növləri.

Məşhur kriminalist alimlər A.İ.Vinberq və V.P.Kolmakov mənşəyinə görə texniki-kriminalistik vasitələri üç növdə fərqləndirirlər:

1. xüsusi kriminalistik məqsədlər üçün hazırlanmış (daktiloskopiya üçün hazırlanmış vasitələr, səyyar kriminalistik laboratoriyalar və s.),

2. kriminalistik məqsədlərin həyata keçirilməsinə uyğunlaşdırılmış (fotoaparatlar, müxtəlif mikroskoplar və alətlər) və universal texniki-kriminalistik vasitələr.

3. universal texniki-kriminalistik (universal kriminalistik çemodanlar) [4, s.14].

Prof. N.A.Selivanov texniki kriminalistik vasitələri təyinatına görə də iki qrupa bölür:

- müstəntiqlər və kriminalistlər üçün sübutların aşkar edilməsi, götürülməsi, qeyd edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş texniki vasitələr (fotoşəkil çəkmə, səsyazma, videoyazı aparatları və s.)

- maddi sübutların tədqiqində (əsasən də kriminalistik ekspertizaların aparılması zamanı) istifadə edilən texniki vasitələr (məhkəmə tədqiqat fotoqrafiyasının istifadə üsul və vasitələr, analitik lüminessensiya lampaları, lupalar, mikroskoplar və s.).

Bundan əlavə olaraq təyinatına görə texniki vasitələr:

1) axtarıcı texniki vasitələr;

2) obyektlərin qeyd edilməsi və götürülməsi üçün istifadə olunan texniki vasitələr;

3) obyektlərin tədqiq edilməsi üçün texniki vasitələrə bölünür.

Axtarıcı texniki-kriminalistik vasitələr. Maddi obyektlərin aşkar edilməsi üçün müxtəlif texniki vasitələrdən, elmi üsullardan və metodlardan istifadə edilir. Soyuq və odlu silahların, güllələrin, giliz və patronların, sındırma alətlərinin, metal pulların və başqa metal predmetlərin aşkar edilməsi üçün qaldırıcı maqnit axtarıcı tətbiq olunur. Bu cihaz vasitəsilə maye və dənəvər mühitlərdə qara metaldan hazırlanmış obyektləri aşkar edib çıxarmaq olar. Həmin obyektlər qurğularda axtarılan zaman "İMP" və "İris" metalaxtaran cihazlardan istifadə edilir. [5, s.318]

Bundan əlavə metal obyektlərin axtarılması üçün induksiya metalaxtaranlardan istifadə olunur. Kriminalistik məqsədlər üçün istifadə olunan metalaxtaranlara maqnit qaldırıcı "MİP", "QAM-MA" və maqnit axtarıcı "İSKRA" və s. cihazları misal olaraq göstərə bilərik. Bu göstərilən cihazlarda çatışmayan cəhətlərdən ən başlıcası qara və əlvan metallara eyni dərəcədə reaksiya vermələridir.

"Axtarış və götürmə" və eyni zamanda "Şəxsi axtarış və götürmə" istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi zamanı paltarlarda, yataqda, mebel ləvazimatlarında metal məmulatların aşkar edilməsini kiçikqabaritli elektron metalaxtaran "Qamma"

apararı vasitəsilə də həyata keçirmək olur. Bununla yanaşı, hüquq-mühafizə orqanlarının istifadəsində qiymətli metalların (qızıl, platin və s.) axtarılması üçün də cihazlar vardır.

Müasir dövrdə elmin və texnikanın yenilənməsi metalaxtaranlardan da yan keçməmişdir. Belə ki, müasir dünya miqyasında metalların axtarılması üçün bir sıra yeni avadanlıqlardan istifadə olunur. Bunlara aşağıdakı müasir texniki avadanlıqları misal çəkmək olar:

1. Uzunmənzilli Qızıl Detektoru.
2. Elektromaqnetik Metal Detektor.
3. VLF (Very Low Frequency- Çox Aşağı Tezlik) Metal Detektor.
4. Puls İnduksiyalı Metal Detektor.
5. 3D Görüntülənmə iş prinsipli Metal Detektorlar.
6. Çoxsistemli Metal Detektorları.

Uzunmənzilli metal detektorları hədəf siqnallarını qəbul etmək üçün axtarış antenalarından istifadə edir, uzaqdan yerin altında basdırılır və lazımı axtarış hərəkətləri həyata keçirilir. Uzun Mənzilli Qızıl Detektorlarına Klayzer Gr Pro, Mega Scan Pro, Gold Legend Metal Detektoru, Güzrə, Infinity Max Pro Gold Star, Cobra GX 8000 və s. kimi cihazları misal göstərə bilərik. Elektromaqnetik Metal Detektorların Metal detektorlar axtarış bobinindən yerə elektromaqnit sahəsi ötürməklə işləyir.

Elektromaqnit metal detektorları iki axtarış texnologiyasından birinə uyğun olaraq idarə olunur. Çox aşağı tezlikli (VLF) və ya nəbz induksiya texnologiyası (PI) üçün istifadə edilən axtarış bobinindən asılıdır.

VLF metal detektorları aşağı tezlikli siqnal göndərir, sonra metal ilə təmasda olduqda detektora əks olunur. Siqnalın gücü metalın növündən və keçiriciliyindən asılıdır. Bounty Hunter, Gmt 9000, Impact Pro və AT(ALL-TERRAN) kimi modelləri VLF tipli metal detektorlarına müasir nümunələr qismində misal göstərə bilərik.

Pulse induksiya və ya PI metal detektoru qısa elektrik impulsları göndərir və sonra impulsun geri qayıtması üçün lazım olan vaxtı ölçür. Bu üsul böyük metal parçaları tapmaqda çox təsirli-dir, lakin daha kiçik parçaları aşkar etməkdə çətinlik çəkə bilər. Garrett ATX, Detech 5100 Pro, Pulse Nova

3D Imaging metal detektorları yerin skan edilməsi üçün xüsusi zondlardan istifadə edən cihazlardır. Nokta Invenio Pro, OKM EXP 6000, OKM Ground Navigator və Phoenix kimi metal detektorlar bu növün ayrı-ayrı nümunələri hesab olunur.

Çoxsistemli Metal Detektorları Bəzi metal detektor cihazları var ki, onların tərkibində birdən çox axtarış sistemi ola bilər, lakin bir cihaz daxilində müxtəlif texnologiyalardan istifadə edir və bu, axtarışı aparan şəxsə çoxlu imkan verir. Gold Star 3D Skaner dünya praktikasında bu növ metal detektorlardan ən nümunəvi olanı hesab olunur.

Dünya təcrübəsində cəsədlərin axtarışında xidməti itlərdən, eləcə də yerə basdırılan müxtəlif növ cəsəd aşkar edən radar sistemlərindən istifadə olunsada, hazırkı dövrdə çürüyən əti və tük nümunələrini tez bir zamanda aşkar edən zond aparatlarında istifadə olunur. Bu aparatlar axtarılan ərazidə tətbiq olunduqda axtarış sahəsinin ətrafında toplanan ninhidrin-reaktiv azotdan (kimyəvi maddə) ibarət pipet vasitəsilə izlərin aşkar olunması həyata keçirilir. Bu metodun adı Beynəlxalq Məhkəmə Ekspertizası jurnalında ground-penetrating radar method (yeraltı cəsəd aşkar edilməsi üsulu) kimi göstərilmişdir. Bundan əlavə, istintaq təcrübəsində yumşaq mebellərdə axtarış, sututarlarda meyitləri aşkar etmək məqsədilə metal şuplardan, "PP-1" meyitaxtarandan, "Poisk-1" meyitaxtaran qaz analizatorundan və trallardan (su hövzələrində meyitlərin aşkar edilməsi və çıxarılması məqsədilə) istifadə edilir. Partlayıcı maddələrin axtarışında "Şelf", "PO" qaz analizatorlarından, müəyyən növ narkotik vasitələrin axtarışında isə "EKNO" qurğusundan istifadə olunur. Göstərilənlərə əlavə olaraq, axtarışın həyata keçirilməsi zamanı müxtəlif növ ultrabənövşəyi işıqlandırıcılardan-"Tair-1", UFO-4A" və "UFS-5" kimi cihazlardan istifadə geniş yayılmışdır [6, s. 645].

SIDE-SCAN SONAR sualtı "Axtarış və götürmə" avadanlığı bu fəaliyyəti həyata keçirmək üçün ən təsirli vasitələrdən biridir. Bu avadanlıq suyun şəffaflığından asılı olmayaraq, dibdəki hər hansı bir əşyanın və ya predmetin təfərrüatlı təsvirini yaratmaqla yanaşı, böyük bir ərazini sürətlə axtarmaq imkanlarına malikdir.

Daha çox lokallaşdırılmış ərazilərin tədqiqi zamanı əl metal detektorları və maqnitometr-lər əlverişlidir. Sea-View Diving JW Fisher yüksək keyfiyyətli metal detektorların bu növ alətlərə nümunə göstərilməsi məqsədmüvafiqdir.

Qayıq vasitəsilə istifadə olunan metal detektorları və ya maqnitometr-lər su hövzələrindəki arxeoloji əraziləri, gəmi qəzalarını və digər basdırılmış və ya su altında qalmış obyektləri aşkar etmək üçündür. Böyük bir ərazini araşdırmaq üçün qayıq vasitəsilə çəkilə bilən maqnitometrdən istifadə edil-məlidir. Qayıqla çəkilmiş metal detektorları arxeoloji əraziləri, gəmi qəzalarını və digər basdırılmış və ya su altında qalmış obyektləri aşkar etmək üçündür. Böyük bir sahəni araşdırmaq üçün JW Fisher firmasının Proton 5 Maqnitometr və ya əlvan metallar üçün Pulse 12 Metal Detektorları kimi yenilənmiş metal detektorlardan istifadə olunur.

Sualtı işıqlandırma vasitələri su hövzələrində axtarış aparılarkən görmə məhdudiyyətinin yaranması və aydın şəkildə axtarış aparılması məqsədilə istifadə olunurlar. Bunlara JW Fisher firmasının Bigblue Dive Lights, Ultralight Camera Solutions, Ikelite kimi nümunələrini misal göstə-rə bilərik.

Sualtı axtarışları həyata keçirərkən axtarış qeydə almaq üçün müxtəlif növ sualtı videokameralardan istifadə olunur. Bunların bir nümunəsi olaraq Splashcam Underwater Camera aparatını qeyd edə bilərik.

Bunlardan əlavə, su altında axtarış aparılması üçün uzaqdan idarə olunan sualtı nəqliyyat vasitələrindən, quruda və ya suda işləyən uzaqdan idarə olunan kiçik avtomobillərdən istifadə olunur. ROV-lər gəmi ilə neytral üzən ip-kabel vasitəsilə bağlanır. Əksər ROV-lərdə ən azı bir videokamera və işıqlandırma vasitəsi mövcud olur. Avtomobilin imkanlarını genişləndirmək üçün adətən əlavə avadanlıqlar qoşulur.

Cinayətlərin araşdırılması zamanı axtarışın aparılmasında boşluqların, müxtəlif gizli saxlanc yerlərinin aşkar olunması üçün bir sıra aparatlardan istifadə olunur. Franklin Sensors ProSensor M90 Professional Stud Finder, Bosch Digital Multi-Scanner, CH Hanson 03040 Magnetic Stud Finder kimi aparatlar bu detektorların ayrı-ayrı növləri mövcuddur.

“Şəxsi axtarış və götürmə” istintaq hərəkətinin keçirilməsi zamanı dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış və ya qadağan olunmuş metal predmetlərin axtarışı məqsədilə hüquq mühafizə orqanlarının balansında “Rapiscan” markalı metalaxtaranlardan da geniş istifadə olunur.

Cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində istintaq orqanları tərəfindən keçirilən “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərinin keçirildiyi yer bir çox hallarda müxtəlif su hövzələri, eləcə də sututarlar olur. Texnikanın inkişaf etməsindən öncəki zamanlarda su hövzələrində axtarış fiziki əmək vasitəsilə, yəni insanların fiziki gücü vasitəsilə axtarış aparılırdı. Bunu nəzərə alaraq istintaq təcrübəsi zaman keçdikcə elmin texnikanın inkişafı nəticəsində su hövzələrində “Axtarış və götürmə” aparılmasının həyata keçirilməsi üçün müxtəlif alət, vasitə və predmetlərdən istifadə edirlər.

Su hövzələrində axtarışı birmənalı olaraq mü-təxəssis-tədqiqatçı dalgıclar və ya texniki avadanlıqlar həyata keçirilər. Tədqiqatçılar “Axtarış və götürmə” fəaliyyətlərində skanner aydınlaşdırıcı aparatlar, sualtı əldə daşınma metal detektorları, qayıq vasitəsilə istifadə olunan metal detektorları (maqnitometr-lər), sualtı işıqlandırma aparatları və sualtı videokameraları kimi yüksək texnologiyalı sualtı axtarış avadanlıqlarından istifadə edirlər.

Cinayətkarlıqla mübarizə üçün dronların istifadəsi son illərdə çox diqqət çəkmişdir, çünki onlar insanların əlçatması çətin və ya qeyri-mümkün olan ərazilərə baxış və axtarış keçirmək imkanına malikdirlər. “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərinin keçirilməsinin asanlaşdırılması məqsədilə istintaq fəaliyyətində də dronların və digər uçan aparatların istifadəsi genişlənmişdir. Belə ki, hazırki dünya və Azərbaycan təcrübəsində bu avadanlıqlardan istintaq hərəkətlərində istifadə halları artmaqdadır. Dron və digər uçan aparatlardan istifadə “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi zamanı böyük ərazilərdə və çətin relyefli ərazilərdə axtarış aparılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Texnologiyanın inkişafı həmçinin götürmə istintaq hərəkətini də həyata keçirməyə imkan verən dron və digər uçan aparatların yaradılmasına və onların imkanlarından istifadə olunmasına şərait yaratmışdır.

Müasir kriminalistikada istifadə olunan dronlardan DJI Mavic 2 Pro, DJI Spark, DJI Phantom 4 Pro kimi nümunələri göstərmək olar ki, bunların da bir çox imkanları axtarışın həyata keçirilməsi və eyni zamanda götürmənin aparılması üçün kifayətdir.

“Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərinin keçirilməsində obyektlərin qeyd edilməsinin texniki kriminalistik vasitələrinə kriminalistik fotoqrafiyanı, video və səsyazmanı, eləcə də kriminalistik kinofilmçəkməni nümunə göstərə bilərik. Kriminalistik fotoqrafiyanın, video və səsyazmanın əsasını ümumi xarakterli universal texniki vasitələr və metodlar təşkil edir.

Fotoqrafiyada fizikanın, kimyanın və digər elmlərin əldə etdikləri elmi nəaliyyətlərdən istifadə edilməsi nəticəsində əhəmiyyətli texniki müvəffəqiyyətlərə nail olunmuşdur və o, hal-hazırda insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində tətbiq olunur.

Müasir fotoqrafiya qaranlıqda, dumanda şəkil çəkmək, insan gözünün görə bilmədiyi obyektləri aşkar etmək, müxtəlif şəraitlərdə və vəziyyətlərdə fotoşəkilçəkmənin yüksək səviyyədə aparılmasına imkan verən nailiyyətlərə sahibdir. “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi zamanı fotoqrafiyanın müxtəlif üsullarından istifadə oluna bilər. Bu zaman istifadə olunan fotoşəkilçəkmənin bir növü axtarışın nəticəsi hesab olunan götürülmüş əşya və predmetlərin ayrılıqda və birgə fotoşəkillərinin çəkilməsindən ibarətdir.

Kinoçəkmə ilə müqayisədə videoyazının bir çox üstünlükləri mövcuddur. Videoyazıdan istifadə etmək çox sadə və əlverişlidir. Bundan əlavə, videoyazıdan istifadə edərkən obyektlərin əyani təsvirini çəkməklə yanaşı, həm də kadrın səsləndirilməsi, izahedici yazıların verilməsi mümkündür. Videoyazılar nümayiş etdirilərkən bu və ya digər detalların tədqiqi lazım gələrsə, “stop-kadrlardan” istifadə edilir.

Müstəntiq ibtidai araşdırma və istintaq hərəkətləri həyata keçirərkən Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinə uyğun olaraq kriminalistik elmi-texniki vasitələrdən istifadə hüquq var. Kriminalistik elmi-texniki vasitələrinin tətbiqi bir sıra istintaq hərəkətlərində öz

əksini tapır. Bu istintaq hərəkətlərindən məhz biri də “Axtarış və götürmə” hesab olunur.

CPM-nin “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərinə həsr olunan maddələrində (242-247-ci maddələr) “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərində bu istintaq hərəkətini həyata keçirən subyekt lazım bildikdə çəkmə və yazan kriminalistik elmi-texniki vasitələrdən istifadə etməlidir. Əgər hansı bir elmi-texniki vasitələrdən istifadə olunarsa bunlar istintaq hərəkəti protokolunda mütləq qeyd olunmalıdır.

245.3. Müstəntiq axtarış və ya götürməni foto, video və kinoçəkilişdən, yaxud digər yazan texniki vasitələrdən istifadə etməklə aparmaq hüququna malikdir. *Axtarış və ya götürmə zamanı azı 2 (iki) hal şahidi iştirak etmədikdə video çəkilişdən istifadə məcburidir.*

245.9. Axtarış və ya götürmə apararkən bağlı bina və saxlanc yerlərinin sahibləri onları könüllü surətdə açmaqdan imtina etdikdə müstəntiq həmin bina və saxlanc yerlərini açmağa haqlıdır.

245.10. Axtarış və ya götürmənin aparılması zamanı aşağıdakılar qadağan edilir:

245.10.1. qapıların, qıfılların, digər əşyaların lüzumsuz olaraq zədələnməsi və binada qaydanın pozulması;

245.10.2. kimyəvi və psixotrop maddələrin, habelə insanın səhhətinə və ətraf mühitə ziyan vura biləcək texniki vasitələrin və ya qurğuların istifadə edilməsi.

247.1.8. axtarış və ya götürmənin xüsusiyyətləri, axtarış, yaxud götürmənin aparılmasında foto, kino və video çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edilməsi barədə qeyd;

247.3. Axtarış və ya götürmə zamanı foto, kino və video çəkilişdən, yaxud digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edildikdə müvafiq yazılar, fotoşəkillər, çəkiliş lentləri və ya başqa məlumat daşıyıcıları protokola əlavə edilir [1].

Kriminalistik fotoqrafiyanın, video və səsyazmanın istintaqın gedişində tətbiqi o zaman sübuti əhəmiyyətə malik olur ki, o, prosesual və texniki cəhətdən lazımı qaydada sənədləşdirilsin. Sənədləşdirmənin prosesual aspekti CPM ilə tənzimlənir, texniki aspekti isə təcrübədə işlənib hazırlanmışdır.

Fotoşəkilçəkmə tətbiq edilən istintaq hərəkətlərinin protokollarında aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır:

- a) şəkli çəkilən obyektlər
- b) tətbiq edilən fotoqrafiya vasitələri (aparaturun tipi, obyektin növü və s.)
- c) fotoşəkilçəkmənin şəraiti, metodları, vaxtı, hadisə yerinin planında və sxemində göstərilməklə şəkilçəkmə nöqtələri.
- d) zəruri olduqda, əldə edilmiş nəticələr.

İstintaq hərəkətlərinin protokolunda əlavə edilən fotoşəkillər qalın kağız və ya nazik karton üzərinə yapışqanla yapışdırılaraq fotocədvəllər formasında sənədləşdirilir. Fotocədvəllərin baş tərəfində onların hansı istintaq hərəkətlərinə aid olması və hansı tarixdə çəkildiyi göstərilir. Möhürün əksinin yarısı şəkil şəklin, yarısı isə fotocədvəlin kağızının üzərinə düşməklə hər bir fotoşəkil möhürlənir. Hər bir şəklin altında onun sıra nömrəsi və qısa izahedici yazı olur. Fotocədvəllərin hər birində müstəntiqin və kriminalist-mütəxəssisin (əgər o şəkli çəkibsə) imzası qoyulur.

İstintaq hərəkətləri zamanı çəkilmiş kinofilmlər izahedici diktör mətni və yaxud yazı ilə müşayiət edilməməlidir.

Dindirmənin, istintaq eksperimentinin, axtarış və götürmənin, ifadənin yerində yoxlanılması və digər istintaq hərəkətlərinin videoyazısı həmin hərəkətləri əvvəldən axıra qədər əks etdirməlidir. Həmin videoyazılar üç hissədən: giriş, təsviri, nəticədən ibarətdir.

Giriş hissəsində istintaq apararı müstəntiqin adı, soyadı, vəzifəsi, istintaq hərəkətinin hansı cinayət işi ilə bağlı həyata keçirilməsi, onun vaxtı və yeri, iştirakçılara onların hüquq və vəzifələrinin izah edilməsi və cinayət presessual qanunu ilə nəzərdə tutulan digər hərəkətlərin həyata keçirilməsi əks etdirilir [3, s.228].

Videofilmin təsviri hissəsində sinxron səsyazma ilə müşayiət edilən istintaq hərəkətinin gedişi əks etdirilir. Videofilmin nəticə hissəsi giriş və təsviri hissələr iştirakçılara nümayiş etdirildikdən sonra çəkilir. Orta və böyük planla çəkilmiş kadrarda iştirakçıların çəkilişin istintaq hərəkətinin gedişinə və nəticələrinə uyğun olub-olmaması barədə müstəntiqin suallarına cavabları əks etdirilir. Film müstəntiqin istintaq hərəkətinin başa

çatması vaxtını iştirakçılara xəbər verməsi ilə başa çatır. Səsyazmanın tətbiqi də eyni qayda ilə sənədləşdirilir.

Kino və kinofilmlər, maqnitafonda yazılmış səsyazma lentləri möhkəm qablarda qablaşdırılır və onların üzərində hansı cinayət işinə aid olması qeyd edilir.

Kriminalistik videoyazmadan ən çox hadisə yerinin mürəkkəb və rəngarəng şəraitini qeyd etmək zərurəti yarandıqda istintaq hərəkətləri həyata keçirilən zaman istifadə olunur. Videoyazı vasitəsilə hadisə yerində ayrı-ayrı predmetlərin və izlərin qarşılıqlı əlaqəsini göstərmək, bu və ya digər istintaq hərəkətinin həyata keçirilməsini, əlavə prosesləri, məsələn, mexaniki hərəkəti, müəyyən hadisənin inkişafının gedişini, mexanizmini əks etdirmək mümkündür.

Videoyazı səsi ilə surəti eyni zamanda sinxron olaraq maqnit lentində qeyd edir və çəkilişin keyfiyyətinə əyani olaraq nəzarət etməyə imkan verir.

Kriminalistik videoyazının adı çəkilişdən spesifik fərqi onun qarşısında duran vəzifələrin və tətbiq etdiyi metodların xüsusiyyətlərindədir. Belə ki, onun vasitəsilə böyük həcmli məlumatları, o cümlədən daha geniş əraziləri, çoxsaylı predmetlərdən ibarət mürəkkəb obyektləri qeyd etmək mümkün olur. Videoyazıdan əsasən istintaq eksperimenti, axtarış, hadisə yerinə baxış, dindirmə və üzleşdirmə, həmçinin tanınma üçün təqdim etmə və ifadənin yerində yoxlanılması zamanı istifadə edilir.

Videoyazının həyata keçirilməsi ardıcılığı istintaq hərəkətinin aparılma ardıcılığı ilə müəyyən edilir. İstintaq hərəkətinin ardıcılığı mövcud istintaq təcrübəsi və həmçinin müstəntiqin (axtarış apararı şəxsini) mülhizəsinə əsasən seçilir və videoçəkiliş həyata keçirilir.

Beləliklə, "Axtarış və götürmə" istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi zamanı istifadə olunan axtarıcı texniki-kriminalistik vasitələri obyektinə görə aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilirik:

1. Soyuq və odlu silahların, güllələrin, giliz və patronların, sındırma alətlərinin, metal pulların və başqa metal predmetlərin aşkar edilməsi üçün istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələr;

2. Meyitləri (su hövzələrində və quruda) aşkar etmək məqsədilə istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələr;

3. Partlayıcı maddələrin axtarışında istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələr;

4. Müəyyən növ narkotik vasitələrin axtarışında istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələr;

Bundan başqa, bu istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi zamanı istifadə olunan axtarıcı texniki-kriminalistik vasitələri axtarışın keçirilməsi yerinə görə aşağıdakı kimi növlərə bölmək olar:

1. Paltarlarda, yataqda, mebel ləvazimatlarında axtarış aparmaq üçün istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələr;

2. Yumşaq mebellərdə axtarış aparmaq üçün istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələr;

3. Saxlanc yerlərində və boşluqlarda axtarış aparmaq üçün istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələr;

4. Su hövzələrində axtarış aparmaq üçün istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələr;

5. Torpağın altında axtarış aparmaq üçün istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələr;

6. Böyük və relyefli ərazilərdə axtarışın keçirilməsi zamanı istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələr;

7. Maye və dənəvər mühitlərdə axtarış aparmaq üçün istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələr.

Yuxarıdakılardan əlavə axtarışın keçirilməsi zamanı işıqlandırma vasitələri və digər köməkçi vasitələrdən də istifadə olunur.

“Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərinin faktiki olaraq həyata keçirilməsi zamanı istifadə olunan texniki-kriminalistik vasitələrin təsnifatını, ayrı-ayrı texniki-kriminalistik vasitələrin növlərini qeyd etsək də, müasir dövrün imkanları və qanunvericiliyin tələbləri bu istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi zamanı qanunla qadağan olunmayan bütün növ texniki-kriminalistik vasitələrin istifadəsi imkanını unutmamalıyıq. Cinayətkarlıqla mübarizənin bütün qanuni üsul, vasitə və metodlarından istifadə hüquq-mühafizə orqanlarının hüququ olmaqla yanaşı həmçinin də vəzifəsi hesab olunur. Elə məhz buna görə də təcrübədə bu üsul və vasitələrin tətbiqi məqsədəuyğun hesab olunur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsi <http://www.e-qanun.az/framework/46950>
2. “Kriminalistika” R.S.Belkin. 2001. <https://be5.biz/pravo/k023/26.html>
3. “Kriminalistik taktika” dərs vəsaiti. C.Daanov, A.Mahmudov, H.Eyvazov, S.Ağayev, Ə.Allahverdiyev, R.İsaqov, B.Əliyev, S.Qasimov. Bakı, 2022, 423 səh.
4. “Kriminalistik Texnika” dərs vəsaiti. A.Mahmudov, Ə.Allahverdiyev, R.İsaqov, B.Əliyev, H.Musayev, E.İsmayılov, Ə.Məlikov, N.Pənahov, E.Abbasov. Bakı, 2016, 396 səh.
5. “Kriminalistika” mühazirələr toplusu. Polis Akademiyası. 2006.A.Mahmudov, N.Hüseynov, Ş.Abdurrahmanov, Ə.Allahverdiyev. https://www.pa.edu.az/library/5/36/592_muhazireler_toplusu2006.pdf
6. Kriminalistika: Dərslik / K.Q.Sarıcalinskaya və İ.S.Abbasovanın redaktəsi ilə.- Yenidən işlənmiş, əlavə və dəyişikliklər edilmiş 2-ci nəşri. Bakı:-Hüquq Yayın Evi, 2021. 996 s.

Фахредин ДЖАФАРОВ

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНИКО-КРИМИНОЛОГИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ ПО ПРИНЦИПУ «ОБЫСК И ЗАДЕРЖАНИЕ».

РЕЗЮМЕ

Следственное действие «Обыск и выемка» выступает решением проблемы доказывания, которая является одним из важных вопросов в направлении расследования и раскрытия преступлений. Во

многих случаях именно посредством этого следственного действия обнаруживаются и изымаются доказательства. Именно поэтому проблемы, возникающие в практических и организационно-подготовительных мероприятиях, которые возникнут при проведении указанных следственных действий, могут привести к неправильному проведению уголовного преследования и утрате доказательств по делу. Для этого должно быть соблюдено действующее нормативное законодательство относительно проведения данного следственного действия и проведен «Обыск и выемка» с использованием технических и криминалистических средств в соответствии с требованиями современной эпохи.

Ключевые слова: розыскное, изъятие, технический криминалистический инструмент, дрон

Fakhraddin JAFAROV

SOME CRIMINAL-PROCEDURAL AND LEGAL PROBLEMS OF SEARCH AND SEIZURE INVESTIGATIVE ACTIONS

SUMMARY

"Search and Seizure" investigative action acts as a solution to the problem of evidence, which is one of the important issues in the direction of investigating and solving crimes. In many cases, it is through this investigative act that evidence is discovered and seized. That is why the problems that will arise in the practical and organizational-preparatory measures that will arise during the conduct of the mentioned investigative actions can lead to the wrong conduct of the criminal prosecution and the loss of evidence in the case. For this, the existing normative legislation regarding the conduct of this investigative action should be followed and "Search and Seizure" should be carried out using technical and criminalistic tools in accordance with the requirements of the modern era.

Key words: search, seizure, technical-criminalistic tool, drone